

MUNDTLIG TRADITION ELLER KREATIV KOPIERING?

Varianterne i Homeroverleveringen

Af Minna Skaft Jensen

Oral Tradition or Creative Copying? The Variants in the Transmission of Homer: Homeric manuscripts are characterized by many small variants that cannot be errors of hearing or seeing, but rather of memory. In recent discussions, comparisons with similar phenomena in other transmissions have been introduced, most notably Gregory Nagy's reference to "mouvance" in medieval French poetry and Martin West's to variation in ancient cuneiform texts of Mesopotamian epic. On the basis of a critical discussion of these viewpoints a new explanation is suggested.

Problemet

Det er velkendt at håndskreven overlevering medfører varianter, og at studiet af dem er grundlaget for klassificering af håndskrifterne til en given tekst. Men mange af varianterne i Homerteksten¹ er af en særlig karakter og kræver derfor en særlig forklaring. Det er et gammelt problem, men har vundet ny aktualitet de senere år, bl.a. fordi der – sensationelt nok – er kommet nye tekstkritiske udgaver af digtene, Helmut van Thiel's af både Iliaden (1996) og Odysseen (1991) og Martin West's af Iliaden (1998-2000).

Sagen kan anskueliggøres ved et eksempel. I slutningen af Iliadens 21. sang forfølger grækerne trojanerne indtil de redder sig ind i byen, og 22. sang begynder med Hektors fatale beslutning om at blive udenfor og tage kampen op med Achilleus. Otto Steen Due oversætter vers 21.606-11 som følger:

Derimens nåed de andre forskræmte Troer i flokke
lettede og i behold til byen og samledes i den.
De havde slet ikke mod på at vente mer på hinanden
uden for muren og byen og se hvem flugt havde reddet,

¹ I denne artikel bruger jeg 'Homer' som synonym til 'Iliaden og Odysseen'. Overleveringen af andre Homerica er formentlig af samme art, men f. eks. er deres forhold til aleksandrinerne anderledes, og i alle tilfælde er den forskningsdiskussion jeg refererer til, koncentreret om Iliaden og Odysseen.

hvem der var faldet i krigen. Og ivrigt strømmede alle som deres fødder og knæ havde frelst, i hast gennem porten.

I vers 606 har et håndskrift *pantes*, alle, i stedet for *troes*, Troer/trojanere, altså 'alle de andre nåede til byen'. I vers 607 oplyser scholierne (kommentarer som findes i nogle af håndskrifterne) at nogle tekster læste *pylai*, porte, i stedet for *polis*, byen, så det var i portrummet de flygtende samledes. I vers 610 læser hovedhåndskriftet *essymenos*, ivrigt, men alle de andre håndskrifter *aspasios*, lykkeligt, lettet. Hvordan skal vi forstå denne variation, hvor ord som *pantes* og *troes*, *pylai* og *polis*, *essymenos* og *aspasios* konkurrerer med hinanden? De pågældende ord lyder ikke ens og ser ikke ens ud, så de er hverken resultat af høre- eller synsfejl, men må være huskefejl. Der kan godt forekomme huskefejl i en overlevering hvor en skriver sidder alene og kopierer ét forlæg, hvis han tager så lange kæder ord ind i hovedet ad gangen at hukommelsen ikke helt kan følge med. Men det er særligt for Homer teksten i forhold til andre græske og latinske klassikere at der er så mange varianter af denne slags.

De ældste middelalderlige håndskrifter er fra 10. århundrede e.Kr., så der er en afstand på mindst halvandet årtusinde mellem originalen – hvad det nu er – og den overlevering vores kendskab til digtene bygger på. Papyrusfund fra Ægypten giver os dog et vist indtryk af hvordan teksten så ud i oldtiden. Der kendes papyri fra en periode af næsten tusind år, fra 3. årh. f.Kr. til 7. årh. e.Kr., men med nogle få berømte undtagelser drejer det sig om små fragmenter, og vi ville ikke have haft meget indtryk af Iliaden og Odysseen hvis det var dem alene udgaver skulle bygge på. Som helhed bekræfter de entydigt den middelalderlige overlevering (som man tit kalder Vulgata, i efterligning af Bibeloverleveringen). Men papyrusfragmenterne bekræfter også billedet af en tekst med betydelig variation i detaljerne.

Afvigelserne fra Vulgata er størst i de ældste papyri. Desværre er fragmenterne små; nogle af dem er kun en tynd strimmel, men selv hvis der ikke er mere end et par bogstaver tilbage af hver verslinje, er det nok til at vise om det pågældende fragment kommer fra en tekst med samme antal vers som den vi kender. Sådan er det normalt ikke; for det meste har de tidlige papyri flere vers end Vulgata. Der kendes efterhånden fragmenter af omkring 40 papyri der er ældre end ca. 150 f. Kr. Fra da af sætter en standardisering ind, og det er en almindelig opfattelse at det på en eller anden måde skyldes det arbejde Homerforskerne ved Museet i Aleksandria udførte. Michael Haslam, en af nutidens bedste kendere af Homerpapyri, taler om de tidlige fragmenters "startling degree of difference from the text that prevailed later". Det er imidlertid mest digtenes længde der standardiseres, mens de senere papyri stadig udviser den slags små indholdsvarianter der er beskrevet ovenfor. Haslam karakteriserer sammenfattende Homeroverleverin-

gen, både i papyri og middelalderhåndskrifter, som følger: “What the manuscripts reflect is a host of concurrent variants jostling for preference, and there was no point in time at which this was not the case.”²

Hvordan skal man forstå denne situation? Det er der uenighed om mellem moderne forskere, og to af de mest markante, Gregory Nagy og Martin West, indtager hver sin yderposition. West anser varianterne for indført af skrivere og henviser kort til ligheder med babylonsk tradition.³ Han mener at Iliaden er en enkelt mands værk, digtet ca. 650 f.Kr., og at den bortset fra en række interpolationer ligner det epos vi kan læse i dag. Dermed er hans opgave som udgiver mest muligt at føre teksten tilbage til originalen, dvs. den form digteren oprindeligt gav den.⁴ Nagy derimod mener at varianterne afspejler at Homerteksten blev mundtligt overleveret hele vejen gennem klassisk tid og stadig var i forandring da den nåede hellenismens filologer i Aleksandria. I en mundtlig tradition er tekster under stadig forandring. Varianterne er ikke fejl, men forskellige udformninger af et fælles potentiale, og det giver ingen mening at lede efter en original. For så vidt som en oral poetik netop betoner variation som et grundvilkår, siger han, må det ideelle være “a multitext edition of Homer”, der ligestiller alle varianter og dermed undgår de arbitrære valg han kritiserer Wests udgave for.⁵ Som et første skridt i den retning kan man se den database over Homerpapyri Dana Sutton og andre udarbejder for Center for Hellenic Studies.⁶ Nagy er bl.a. inspireret af moderne forskning i fransk middelalderepos, især Paul Zumthor, hvis beskrivelse af *mouvance* han gerne vil overføre til Homerforskningen, og Bernard Cerquiglini, hvis *Éloge de la variante* fra 1989 er et kerneskrift i den såkaldte nyfilologi.

Uanset hvor meget ret Nagy har i at understrege betydningen af en særlig mundtlig poetik, er hans hypotese problematisk i én vigtig henseende: Nok vrimler Homerteksten med varianter, men de er små sammenlignet med hvad man fra feltarbejde i 20.-21. århundrede ved om variationen i mundtligt epos. De begrænser sig typisk til valg af ord eller verbalformer og fylder sjældent mere end et halvt heksameter. Selv de ældste papyri med deres ekstra vers vidner aldrig om at et forløb har været indholdsmæssigt forskelligt fra det tilsvarende i Vulgata; det drejer sig kun om at passager kan være fortalt mere eller mindre detaljeret. Den mest afvigende indholdsvariant vi kender, findes i en tidlig papyrus med fragmenter af 4.-5. sang af Odysseen,

² Haslam 1997, 63.

³ West 2001, 14-15.

⁴ West 1998-2000, 1.V.

⁵ Nagy 2004, 71.

⁶ <http://www.chs.harvard.edu>

som Haslam gennemgår detaljeret.⁷ Her tager Kalypso tøj på og gør det lidt anderledes end i Vulgata, bl.a. med brug af et par vers vi kender i forbindelse med Hera i 14. sang af Iliaden. Hverken her eller andre steder er der tale om selvstændige versioner af fortællingen med andre begivenhedsforløb eller andre pointer, sådan som det er bevidnet til overflod i feltarbejde, både af Milman Parry og A.B. Lord gennem deres undersøgelser i Jugoslavien, og af en række andre forskere der har studeret levende mundtlige epostraditioner. At mundtligt komponeret epos er under stadig forandring, og at opførelser kan variere betydeligt fra hinanden indholdsmæssigt, er en erfaring jeg ikke kender til undtagelser fra.⁸ I forhold til det er det mest påfaldende ved Homeroverleveringen at den er så ensartet.

I det følgende vil det blive diskuteret lidt nærmere hvordan inddragelsen af fransk og mesopotamisk tradition kan belyse Homervarianterne. I begge tilfælde er der tale om tekster der kun kendes gennem skriftlig overlevering, og hvor det derfor er usikkert præcis hvilken rolle mundtlighed har spillet for teksternes etablering. Men de bevarede tekstvidner er langt tættere på tilblivelsen af digtene end det er tilfældet for Iliaden og Odysseen, og der er også andre elementer i disse overleveringer der gør det interessant at sammenligne dem med Homeroverleveringen.

Fransk middelalderepos og den "nye filologi"

For at nå ud over den paradoksale beskrivelse af en Homertekst der er ensartet, men fuld af varianter der kæmper om pladsen, kan man låne en kategorisering hos den danske romanist Lene Schøsler. Hun giver følgende lille skala:⁹

- 1 differences in spelling and phonology
- 2 differences in morphology and syntax
- 3 content differences in related passages
- 4 content differences resulting in unrelated passages

Overvejer vi Iliadens og Odysseens tekst i forhold til denne skala, kan vi konstatere at varianter af type 1 og 2 er hyppige. De fremtræder tydeligere hos van Thiel end hos West, fordi sidstnævnte ikke blot standardiserer (f. eks. ved regelmæssigt at sætte variabelt -n i slutningen af vers uanset hvad håndskrifterne gør), men også arkaiserer. Større indgreb er dog anført i hans apparat. De ovenfor eksemplificerede varianter hører til type 3. Type 4 forekommer ikke.

⁷ Haslam 1997, 66-68.

⁸ Se Jensen under udgivelse.

⁹ Schøsler 2004, 207.

Homertekstens varianter af type 1 er små i forhold til hvad man finder i håndskrifter af *chansons de geste*. Der er ikke noget der kan sammenlignes med det væld af forskellige stavemåder de franske håndskrifter udviser, eller det forhold at nogle af digtene kendes i mere end én dialekt. Uanset hvad der kan være af udsving i Homerhåndskrifternes ortografi, er der ikke tvivl om at det er én og samme standard der tilstræbes, en standard der ikke kun gælder Homer, men den samlede arkaiske poesi i heksametre eller elegiske disticha. Det er i sig selv et tankevækkende fænomen, men ikke emnet her. Den ortografiske variation er ting som enkelt- eller dobbeltskrivning af konsonanter, elision af slutvokal vs. udeladelse af augment hvor de to vokaler støder sammen, eller håndteringen af variabelt -n. Der er ikke tale om at ét håndskrift gør noget, andre noget andet; variationen er jævnt fordelt over håndskrifterne.¹⁰

Varianterne af type 2 ligner til gengæld hinanden i de to traditioner, og i begge tilfælde er de sjældnere end type 1. Den lille Iliadepassage citeret ovenfor har et eksempel på syntaktisk variation i vers 611, hvor det sidste ord, som Due oversætter med 'havde frelst', forekommer i tre varianter: *saosan* / *saosen* / *saosai*. Der er tale om tre aoristformer af samme verbum (indikativ 3. person pluralis, indikativ 3. person singularis og optativ 3. person singularis), som alle giver mening i sammenhængen, og hvor det ikke er let for en udgiver at beslutte hvad der er den bedste læsemåde. Typisk for deres grundholdninger skriver van Thiel *saosan*, som er det næsten alle håndskrifterne har, West *saosai* mod håndskrifterne, men med Aristarch, den betydeligste af de aleksandrinske filologer.

Type 3-varianterne er det også nogenlunde let at sammenligne mellem de to overleveringer. Men romanisterne kender deres skrivere bedre end Homerforskerne gør, og kan endda i mange tilfælde se individuelle karaktertræk hos dem. Mest berømt er Guiot, der anfører sit eget navn i et 13. århundredes håndskrift. Her har han bl.a. skrevet en version af Chrétien de Troyes der er en løbende revision af digterens stil, begrænser brugen af anaforer, nedtoner voldsomme følelser, udelader hvad der ikke passer ham, og erstatter vulgære formuleringer med mere høviske udtryk. Keith Busby kalder ham "the wilful scribe".¹¹ I Homeroverleveringen har vi ingen eksempler på at varianter giver os lignende indtryk af at skrivere havde deres egen dagsorden.

Romanisternes nye filologi har som hovedformål at finde frem til udgivesformer der respekterer overleveringens variation. Det gælder især Cerquiglini. Hans lovprisning af varianten har som undertitel "En kritisk

¹⁰ West 1998-2000, 1, XXV-XXVIII.

¹¹ Busby 2002, 93-108.

redegørelse for filologiens historie” og er polemisk rettet mod romanske filologers udgivelsespraksis, som han hævder har påtvunget teksterne en form ingen af håndskrifterne giver dem. Den typiske filolog er en hr. Prokrustes der med sine hårdhændede metoder tager livet af den mangfoldighed der præger overleveringen. “Variationen er så gennemgående og grundlæggende at man med en sammenblanding af hvad filologien omhyggeligt adskiller, kunne sige at hvert manuskript er en omarbejdning, en version ... de syv fuldstændige håndskrifter af Rolandskvadet repræsenterer lige så mange versioner eller udførelser af dette epos, og de genetiske stamtræer med udgangspunkt i en original archetypus som filologiens udgaver smykker sig med, er rørende fiktioner.”¹² For den der er vant til at arbejde med Homer, er det iøjnefaldende, dels at variationen mellem håndskrifter i overleveringen af *chansons de geste* er langt større end i Homeroverleveringen, dels at Cerquiglinis beskrivelse er næsten identisk med den Albert Lord i sin tid gav af den mundtlige overlevering af eposdigtningen i Montenegro.¹³

Her og der refererer Cerquiglini kort til spørgsmålet om mundtlig komposition, men i hans fremstilling var det entydigt i skriptorierne kreativiteten udfoldede sig; han taler om den stadige omskrivning af digtene der fandt sted, og om hvordan hver enkelt skriver følte sig i sin gode ret til at ændre teksterne.¹⁴ Denne holdning hænger utvivlsomt sammen med at Cerquiglini anser skriftlig poesi for mere værdifuld end mundtlig. Han hævder at mundtlige traditioner pr. definition er konservative, mens fremskridtet hører skriftligheden til, og han tager eksplicit afstand fra Zumthor, det store navn i fransk udforskning af mundtlig poesi.¹⁵

Der er imidlertid også mere nuancerede standpunkter. Særlig overbevisende forekommer det at se efter mere end én forklaring på de forskellige former for variation, og det er netop det der er Schøsler's anliggende med den ovenfor anførte opdeling i fire typer. Varianter af type 4 tager hun som udtryk for at håndskrifterne går tilbage til forskellige nedskrifter af digte fra mundtlig tradition.¹⁶ Varianter af type 1-3 henfører hun til skriverne, men overvejer flere forskellige forklaringsmodeller. Ikke så sjældent kan man se

¹² Cerquiglini 1989, 62: “Cette variance est si générale et constitutive que, confondant ce que la philologie distingue soigneusement, on pourrait dire que chaque manuscrit est un remaniement, une version ... les sept manuscrits complets de la *Chanson de Roland* représentent autant de versions, de réalisations de cette épopée, et les arborescences génétiques, issues d'un archétype originel, dont s'ornent les éditions de la philologie, sont de touchantes fictions.”

¹³ Lord 1960, 99-123, særlig 101-2.

¹⁴ Cerquiglini 1989, 57.

¹⁵ Cerquiglini 1989, 37; 54 + n. 19.

¹⁶ van Reenen & Schøsler 1996, 268-69, 289; Schøsler 2001, 54; 2004, 208.

at én og samme skriver har kopieret både på latin og folkesprog, og mens han for de latinske klassikers vedkommende tydeligvis bestræber sig på at kopiere så nøjagtigt som muligt, kan han udmærket forholde sig mere frit til et folkesprogsforlæg. Det er nærliggende at henvise til at der ikke fandtes nogen fastlagt ortografi for modersmålet; men Schøsler ser også forskellen som udtryk for at skriversne nærrede større respekt for de latinske tekster end for de franske.¹⁷ For type 3-varianterne – som er særlig interessante i forhold til Homer – henviser hun til Zumthors *mouvance*.¹⁸

Det er et begreb denne forsker indførte i 1972, hvor han diskuterede variation i overleveringen af fransk middelalderpoesi og i stedet for at se den som et problem beskrev den som et karakteristisk træk ved periodens litteratur.¹⁹ Hver version af et digt bør principielt læses som en genskabelse af det, og gennem håndskrifterne kan man se hvordan teksterne stadig er i færd med at tage form. Han taler endda om en fundamental mangel på identitet i værkerne. Han lægger vægt på sammenhængen mellem *mouvance* og et andet typisk fænomen, at så mange værker er anonyme: Skriversne følte ejerskab til teksterne og tillod sig at variere dem efter smag og behov. Senere, i sin store generelle poetik for mundtlig poesi fra 1983, brugte han betegnelsen om den variation der kendetegner mundtlig komposition og overlevering.²⁰

Karakteristisk nok er det netop den tværfagligt orienterede Nagy der har diskuteret begrebet i forhold til Homer. I bogen *Poetry as Performance* lægger han ud med at pege på at Penelope et sted sammenligner sig selv med nattergalen der *bevæger* stemmen i klage over sin døde søn.²¹ Det tager han som udtryk for at den hele tiden varierer sin klage, og sammenholder passagen med udvalgte eksempler på fransk middelalderlyrik hvor der referes til variation i opførelse og overlevering, oven i købet tit med en lignende brug af nattergalen som symbol på den menneskelige sanger, og argumenterer for at der er en tilsvarende bevidsthed om *mouvance* hos Homer. Det fører videre til den forståelse af tekstens historie og varianternes betydning der er omtalt ovenfor.²²

Det er et interessant og ganske subtilt kapitel, men af flere grunde ikke overbevisende. Andre steder hvor den homeriske fortæller taler mere eller mindre eksplicit om sine ambitioner – særlig i Musepåkaldelsen i Iliadens 2. sang og i forbindelse med Demodokos' optræden i Odysseen 8 – ligger

¹⁷ Schøsler 2001, 54-55.

¹⁸ Schøsler 2004, 217.

¹⁹ Zumthor 1972, 65-75.

²⁰ Zumthor 1972, 65-75; 1983, 245-61.

²¹ Odysseen 19, 521.

²² Nagy 1996, 7-38.

vægten på den præcise hukommelse og den korrekte fremstilling, og der er ikke antydning af at det skulle være acceptabelt eller ligefrem ønskværdigt at variere. På det punkt er homerisk poetik helt på linje med hvad feltarbejdere rapporterer om mundtlige epossangeres holdninger i nutiden.²³ Nagy diskuterer det velkendte paradoks at sangere hævder at de synger præcis som de har lært det, uden at lave noget som helst om, selv om forskere kan dokumentere at de tværtimod ændrer hele tiden. Han mener man må skelne mellem positive og negative forandringer, hvor de positive er dem der holder sig inden for traditionens kendte emner og formuleringer. Det er variation af denne positive art man kan kalde *mouvance*.²⁴ Men dermed er det stadig ikke sandsynliggjort at Homer og hans tilhørere var sig ændringerne bevidst og endda satte pris på dem.

Et grundlæggende problem i Nagys diskussion er at han ikke skelner mellem genrerne, men argumenterer fra lyrik til epos, selv om mundtlig poetik typisk stiller forskellige krav til forskellige genrer, og de stærke forventninger om nøjagtig overlevering er rettet mod de genrer der forvalter hvad man opfatter som historisk sande beretninger. Penelopes ord om nat-tergalen refererer mest sandsynligt til lyrisk sang, selv om de indgår i et epos (og sådan opfatter Nagy dem også), så hvis man med ham læser hendes ord som beskrivelse af *mouvance*, har de ikke uden videre gyldighed for eposet. En anden mulighed er at læse som man har plejet at gøre, og tage udtrykket 'at bevæge sangen' som synonym til 'at synge'.

Det største problem er dog at Nagy ikke skelner mellem små og store varianter. At Homeroverleveringen ikke har eksempler på passager med betydelige indholdsmæssige afvigelser fra hinanden, Schøslers type 4, trækker faktisk gulvtæppet væk under Nagys hypotese.

Mesopotamisk epos

I sin monografi om overleveringen af Iliaden skriver Martin West om varianterne i de tidlige papyri: "Normally a copyist would have had a good familiarity with the poems, and it is easily imaginable that he might in places take his eyes off his exemplar and write out whole stretches of the narrative from memory, introducing echoes of similar passages elsewhere, whether unconsciously or because he thought it would be just as good so", og sammenligner med overleveringen af babylonsk poesi fra slutningen af det andet årtusinde til midt i det første årtusinde f.Kr.²⁵

Men går man lidt nærmere ind på emnet, viser der sig nogle interessante forskelle, især hvad angår eposet om Gilgamesh, der har en fantastisk over-

²³ Iliaden 2, 484-93; Odysseen 8, 487-98. Cf. Jensen 1980, 62-80.

²⁴ Nagy 1996, 22.

²⁵ West 2001, 15.

leveringshistorie. Det er dokumenteret (mere eller mindre fragmentarisk) på flere sprog fra en periode der strækker sig over næsten to tusind år og over et stort geografisk område. De ældste bevarede fragmenter er sumeriske og dateres til ca. 1800 f.Kr.; de går tilbage til nedskrifter fra før ca. 2000, hvor sumerisk blev fortrængt af akkadisk som talt sprog. Fysisk hører de tavler man har fundet, ikke sammen i én version, og der er heller ingen grund til at tro at de forskellige fortællinger om Gilgamesh de indeholder, har udgjort et sammenhængende værk. De første akkadiske versioner er ca. 100 år yngre. Både mellem de sumeriske og de tidlige akkadiske fragmenter er der eksempler på forskellige versioner af én og samme episode. De afviger indholdsmæssigt stærkt fra hinanden, f. eks. i måden heltene karakteriseres på og den moralske vurdering af deres bedrifter. Men fra slutningen af andet årtusind f.Kr. og fremad standardiseredes teksten, og der kendes et navn, Sin-leqe-unnini, på forfatteren af denne akkadiske standardversion. Den er dokumenteret fra ca. 800 til ca. 100 f.Kr. og kendes i næsten fuldstændig form fra Assurbanipals bibliotek i Ninive (7. årh. f.Kr.). Sin-leqe-unnini har tilsyneladende forsøgt at få alle fortællingerne om Gilgamesh med, og dele af hans værk kommer meget tæt på versioner der i vore dage kun kendes på sumerisk. Fra perioden ca. 1600-800 kendes kun få og små fragmenter fra Mesopotamien, men da har man til gengæld fragmenter fra Lilleasien og Syrien; de vigtigste er fra de hittittiske arkiver i Hattusas (ca. 1400-1250).²⁶

I en grundig gennemgang af Gilgameshoverleveringen beskriver Jeffrey H. Tigay forløbet som rent skriftligt og forklarer varianterne som udslag af at forfatterne/skriverne følte sig frit stillet mht. at tage med hvad der passede dem.²⁷ Men i indledningen til deres danske oversættelse af digtet forstår Ulla og Aage Westenholz udviklingen sådan at der i de første mere end tusinde år eksisterede en mundtlig tradition, først på sumerisk og siden også på akkadisk, hittitisk og hurritisk, hvoraf forskellige dele blev skrevet ned ved forskellige lejligheder. De mener også der må have eksisteret en sumerisk tekst der fortalte hele Gilgameshs historie mundtligt eller skriftligt, men det er mere hypotetisk. Derimod understreger de at de varianter der forekommer mellem forskellige citater og andre fragmenter af standardversionen, er små og hører til i skrivermiljøerne.²⁸ Dvs. at som de fremstiller det, er der to væsensforskellige faser af overleveringen, de første ca. 1000 års tekster, der afviger betydeligt fra hinanden (med varianter af Schøslers type 4), og så dem der formidler en standardversion med varianter af de første tre typer. De mange kileskrifttavler af standardversionen stemmer næsten ordret overens med hinanden. "Men også kun næsten. Bortset fra betydningsløse

²⁶ Tigay 1982; Westenholz 1997, 19-60; Noegel 2005.

²⁷ Tigay 1982, 139.

²⁸ Westenholz 1997, 52; cf. West 1997, 593-602.

ortografiske forskelle – det var til enhver tid overladt den enkelte skriver, hvordan ordene skulle staves – finder vi i enkelte manuskripter tilfælde af, at et ord er skiftet ud med et andet af samme betydning, at verslinjer er byttet om i rækkefølge, at flere ord eller hele linjer er udeladt, eller at en passages ordlyd er bragt i overensstemmelse med en lignende passage andetsteds i eposet.” Kun få af dem gør nogen reel forskel for indholdet af en verslinie. “Skriverne havde fået en god uddannelse, og de anså arbejdet med at levere en fejlfri afskrift for en form for gudstjeneste.”²⁹

Det er kun denne anden fase af Gilgameshtekstens historie der ligner Homeroverleveringen, men som beskrevet af Westenholz’erne synes den til gengæld at være en tæt parallel. Homerskriverne fulgte ganske vist en fastlagt retskrivning, og der er ikke noget der tyder på at de anså deres arbejde for specielt religiøst, men den slags varianter der optræder i Gilgameshtavlerne, lader til at være af præcis samme slags som dem vi kender i Homerhåndskrifterne.

Konklusion

De tre her diskutererede overleveringer ligner hinanden, og samtidig er de væsensforskellige. Den overordnede lighed er at de alle er karakteriseret af langt større variation end man normalt finder i en håndskreven overlevering. De franske og mesopotamiske skrivere er fælles om at arbejde uden en fastlagt retskrivning; de franske håndskrifter og den tidlige fase af de mesopotamiske ligner hinanden i at have hele spektret af varianter (type 1-4); overleveringen af Homer og standardversionen af Gilgamesheposet adskiller sig fra de andre i kun at have de små varianter (type 1-3).

Lighederne må have en fælles forklaring, og det er nærliggende at finde den i at de tre overleveringer alle har et eller andet med mundtlig tradition at gøre, selv om vi kun kender dem i skriftlig form. Det vigtige skel går mellem de overleveringer der indeholder de store indholdsvarianter (type 4), og dem der ikke gør. Schøsler og Westenholz’erne regner med at tekster med store varianter går tilbage til forskellige nedskrifter fra mundtlig tradition, mens varianterne af de tre første typer hører til i skrivermiljøerne, og det forekommer overbevisende.

Som forklaringer på de små varianter i den franske middelalderoverlevering peger man på den manglende retskrivningsnorm, dialektforskelle (skriverens eller kundens), og skrivernes holdning til deres arbejde – en opfattelse af ejendomsret til teksten, manglende respekt for forlægget og endda individuelle præferencer. Der er ingen af disse forklaringer der umiddelbart lader sig overføre til Homerskriverne. Der er således ingen grund til at tro at

²⁹ Westenholz 1997, 43.

de græske skrivere ikke nærrede lige så stor respekt for Homer som for Platon og de andre, så der er ingen parallel til de franske skrivers forskellige holdning til de latinske klassikere og de folkesproglige tekster. Wests billede af skriveren der skriver af efter hukommelsen når det passer ham, kunne evt. sammenlignes med den romanske traditions "wilful scribe", men de varianter der findes i Homerhåndskrifterne, er netop ikke tendentiøse som Guiots og bekræfter ikke Wests forestilling. Trods al variation er det tydeligt at de homeriske skrivere var omhyggelige og fulgte deres forlæg med største påpasselighed – ganske som Westenholz'erne skriver om de veludannede og respektfulde mesopotamiske skrivere.

Selv hvis man accepterer at Homertekstens varianter hører til i skrivermiljøerne, er det rimeligt stadig at overveje forholdet til mundtlig tradition, fordi det er det der etablerer ensartetheden mellem de tre problemkomplekser. Måske kan man finde en forklaring i den redundans der præger mundtligt komponeret poesi. Skriveren der har hovedet fuldt af vers der gentages uændret eller kommer igen med små variationer, kommer formentlig let til at lade en kendt og udenadlært formulering gå i stedet for det der faktisk står i forlægget. Man kan også forestille sig at han med vilje retter en formulering han anser for fejlagtig i forhold til den han har i hovedet, og at nogle af varianterne altså har status af konjekture. Den pertentlige overlevering gør det svært at se en egensindig skriver for sig, hvorimod en bedrevidende nok kunne tænkes.

I alle tilfælde peger Homeroverleveringen entydigt på at den samlede tradition – inklusive papyri – går tilbage til én nedskrift. Lord understregede at begrebet original ikke giver mening i en mundtlig tradition, og hans synspunkt er solidt bekræftet af de sidste mange årtiers feltarbejde. Men den eller de nedskrifter der bliver foretaget af mundtlige digte, får i den skriftlige overlevering plads som originaler i betydningen 'udgangspunkt for afskrifter', og i den forstand er nedskriften af Homer digtenes original, som beskrevet af Lord: "The singer who dictated it was its "author", and it reflected a single moment in the tradition. It was unique."³⁰

Litteraturliste

- Busby, Keith 2002, *Codex and Context: Reading Old French Verse Narrative in Manuscript*, 1-2, Amsterdam, New York.
- Cerquiglini, Bernard 1989, *Éloge de la variante: Histoire critique de la philologie*, Paris.
- Due, Otto Steen 1999, *Homers Iliade på dansk*, København.

³⁰ Lord 1960, 124.

- Hansen, Hans Lauge m. fl. (red.) 2001, *Sprogfag i udvikling: Romansk Institut i et 10 års perspektiv*, København.
- Haslam, Michael 1997, "Homeric papyri and transmission of the text", Morris & Powell, 55-100.
- Jensen, Minna Skaft 1980, *The Homeric Question and the Oral-Formulaic Theory*, København (*Opuscula Græco-Latina* 20).
- Jensen, Minna Skaft under udgivelse, "The oral-formulaic theory revisited", En artikelsamling redigeret af Else Mundal m.fl., Bergen.
- Lord, A.B. 1960, *The Singer of Tales*, Cambridge, Mass. (*Harvard Studies in Comparative Literature* 24).
- Morris, Ian & Barry Powell 1997, *A New Companion to Homer*, Leiden (*Mnemosyne Supplementum* 163).
- Nagy, Gregory 1996, *Poetry as Performance: Homer and Beyond*, Cambridge.
- Nagy, Gregory 2004, *Homer's Text and Language*, Champaign, IL.
- Parry, Milman (1928-35) 1971, *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*, ed. Adam Parry, Oxford.
- Schøsler, Lene 2001, "Filologiske smuler", Hansen m.fl., 51-68.
- Schøsler, Lene 2004, "Scribal variations: When are they genealogically relevant – and when are they to be considered as instances of 'mouvance'?" van Reenen, den Hollander & van Mulken 2004, 207-26.
- Tigay, Jeffrey H. 1982, *The Evolution of the Gilgamesh Epic*, Philadelphia.
- van Reenen, Pieter, August den Hollander & Margot van Mulken (red.) 2004, *Studies in Stemmatology* 2, Amsterdam, Philadelphia.
- van Reenen, Pieter & Lene Schøsler 1996, "From variant to pedigree in the *Charroi de Nîmes*: A typology of variants, van Reenen & van Mulken, 263-93.
- van Reenen, Pieter & Margot van Mulken (red.) 1996, *Studies in Stemmatology*, Amsterdam, Philadelphia.
- van Thiel, Helmut (ed.) 1991, *Homeri Odyssea*, Hildesheim, Zürich, New York (*Bibliotheca Weidmanniana* 1).
- van Thiel, Helmut (ed.) 1996, *Homeri Ilias*, Hildesheim, Zürich, New York (*Bibliotheca Weidmanniana* 2).
- West, Martin L. 1997, *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*, Oxford.
- West, Martin L. (ed.) 1998-2000, *Homeri Ilias*, 1-2, Stuttgart, München, Leipzig (*Bibliotheca Teubneriana*).
- West, Martin L. 2001, *Studies in the Text and Transmission of the Iliad*, München, Leipzig.
- Westenholz, Ulla & Aage 1997, *Gilgamesh, Enuma Elish: Guder og mennesker i oldtidens Babylon*, København.

ALBVM AMICORVM

Renæssanceforum 3 • 2007 • www.renaessanceforum.dk

Minna Skafté Jensen: Mundtlig tradition eller kreativ kopiering?

Zumthor, Paul 1972, *Essai de poétique médiévale*, Paris.

Zumthor, Paul 1983, *Introduction à la poésie orale*, Paris.